

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

H. PEEP

JOO NI KIRJANDUSLIKEST
VÕITLUSTEST KODAN-
LIKU EESTI ALGPEEVIL

TARTU 1961

Tagastage raamat õigeaegselt!
Возвратите книгу вовремя!

62571

A-23541

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL
EESTI KIRJANDUSE JA RAHVAKUULE KATEEDER

H. PEEP

JOO NI KIRJANDUSLIKEST
VÕITLUSTEST KODAN-
LIKU EESTI ALGPEEVIL

("TARAPIIT")

TARTU 1961

Тартуский государственный университет
ЭССР, г. Тарту, ул. Оликооли, 18
Х. Пееп
НЕКОТОРЫЕ ЧЕРТЫ ЛИТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕССА
В БУРЖУАЗНОЙ ЭСТОНИИ
На эстонском языке

N

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

Vastutav toimetaja K. Taev
Korrektor E. Võhandu

TRÜ Rotaprint 1961. Trükipoognaid 2.
Tir. 300 eka. MB 08536. Tell. nr.444.

Hind 1961.a. rbl. 0,09

SISSEJUHATUS.

Käesolev töö on koostatud eesti kirjanduse erikursuse (XX saj.) vajaduste rahuldamiseks, kuna materjal näiteks "Tarapitagi" rühmituse tegevuse kohta on laialti pillatud väga paljudesse väljaannetesse, mis eriti kaugõppijatele on raskesti kättesaadavad. Edaspidi on kavas rotaprindil paljundada veel mõningaid osi sellest erikursusest ("Siuru", "Akt-sioon", eluläheduslaste liikumine, materjale kodanliku riigi kirjanduspoliitikast "vaikiva oleku" aastail, "Arbujad" jm.).

Ühtlasi võib tähelepanu juhtida asjaolule, et nimetatud erikursuse materjalid on kasutatavad ka eesti kirjanduse üldkursuses kirjandusliku tausta tundmaõppimisel, üldise arenguprotsessi jälgimisel.

"Tarapita" kohta kirjutatust võib tutvumiseks soovitada järgmist:

Eesti kirjanduse ajalugu II. Toim. E. Sõgel, Tallinn 1956, lk. 243 jj.

N. Andresen, Eesti kirjandus revolutsiooni, kodusõja ja sõjajärgse kriisi aastail. Looming 1946, nr. 3, lk. 289-301.

J. Kärner, Kirjanduslike vaadete võitlus iseseisvuse algul. Lehed tualde, Tallinn 1958.

M. Laosson, Mõningaid eesti kirjandusteaduse ja kirjanduskriitika küsimusi. Looming 1949, nr-d 6 ja 8 (ka Eesti

Bolševik 1949, nr-d 12 ja 15).

H. Peep, Mõnda Barbarusest ja "Tarapitast". Keel ja Kirjandus 1958, nr. 11, lk. 641-649.

L. Rimmelgas, Kirjanduselust ja selle mõningatest puudustest. Rahva Häääl 28.XI 1956, nr. 278.

E. Sögel, Oktoobrirevolutsioon ja eesti kirjandus. Rahva Häääl 13.II 1958 (kirjanduslik lisa).

Nimetatud artiklites esitatud seisukohad on üsna vasturääkivad üksteisele. Järgnevalt püüame mõningaid olulisemaid, põhimõttelisi jooni välja tõsta, kuid ei tohi unustada, et mõttevahetus vaadeldavas küsimuses pole veel lõppenud.

AJALOOLOSEST TAUSTAST.

Et mõista kodanliku Eesti alguspäevade kirjanduslikke võitlusi, tuleb põhjalikult tundma õppida Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ja kodusõja perioodi Eestis. Siinkohal pole tarvidust hakata olemasolevat materjali refereerima, piirdugem vaid viidetega neile töödele, mis kuuluvad iseseisvale läbitöötamisele.

Eelkõige tuleb alla kriipsutada, et kogu käesoleva erikursuse ajaloolise tausta osas jääb põhiliseks materjaliks "E e s t i N S V a j a l u g u (kõige vanemast ajast tänapäevani)".

Huvitavat ja tänuväärset materjali pakub Moskvast 1959.a. ilmunud artiklite kogu Eesti NSV Oktoobrijärgse perioodi ajaloo kohta "Под знаменем Октября" (artiklite autorid J. Saat, Ü. Taigro, A. Liebmann, M. Pesti).

Lähemaid andmeid Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni aegsetest ja järgsetest sündmustest Eestis võib leida K. S i i l i v a s e tööst "Eesti Oktoobrirevolutsiooni ning välismaise sõjalise interventsiooni ja kodusõja perioodil 1917-1920" (TRÜ rotaprint).

A. L i e b m a n n avaldas "Rahva Hääles" 7.veebruari 1957.a. pikema artikli "Eesti Tööraha Ühine Väerinne",

milles toob fakte 20-ndate aastate alguse poliitilise elu kohta.

+ + +

Ajastu kultuuriloolise tausta hindamisel peame lähtuma V. I. L e n i n i õpetusest k a h e s t k u l t u u - r i s t igas rahvuslikus kultuuris.

Soovitav on ajalooliste sündmuste mõistmiseks uuesti tutvuda V. K i n g i s s e p a tööga "Iseseisvuse ikke all", erilist tähelepanu pöörates lõikudele, milles autor puudutab ka kultuuriküsimusi.

Ajaloolise tausta osas toob mõningat materjali ka "Eesti kirjanduse ajalugu II", 1956, lk. 206 jj.

"TARAPITA".

I

"Tarapita" kirjanduslikul rühmitusel oli kodanliku diktaatori algusaastate kirjanduslikes liikumistes etendada küllaltki suur osa. Me ei tohi unustada, et see oli aeg, mil nii ühiskondlik-poliitilises kui ka kultuurielus toimus terav, lakkamatu võitlus. See oli võitlus, milles töörahvahulgad otsustavalt välja astusid nii kodu- kui ka välismaise kodanluse vastu, võitlus, mille puhul ka kirjandus p i d i oma kaaluka sõna ütlema sotsiaalsete küsimuste kohta.

Eelnevalt tegutsenud "S i u r u" rühmitus oli faktiliselt lakanud olemast pärast oma kolmanda ja viimase albumi ilmumist 1919.a. Ta lagunes mitte seepärast, et temas tekkisid subjektiivselt pinnalt võrsunud vastuolud ühelt poolt A. Gailiti ja H. Visnapuu ja teiselt poolt ülejäänud siurulate vahel, kelle eesotsas seisis M. Under. Põhjused peitusid palju sügavamal.

Elurõõmu, sensuaalsust, ühepäevameeleolusid jutlustav "Siuru" sattus lahendamatusse vastuollu ajastu arengutendentidega, ühiskondlikus elus süveneva klassivõitlusega. Meeleolud, mis pärast veebruarirevolutsiooni olid levikut ja tun-

nustust leidnud väikekoodanliku intelligentsi ja võidurõõmsa tõusikkoodanluse seas, jäid 20-ndate aastate alguses sõja-järgse kriisi ja rahva revolutsioonilise liikumise uue tõusutingimustes ääretult eluvõrasteks, ei rahuldanud kedagi. Vaatamata asjaolule, et "Siuru" ei esinenud reaktsiooniliste poliitiliste jõudude kaitseks, jäi tema esteetiline sa-longilooming teravasse konflikti selle uue ja eesrindlikuga, mis Eestis levis. Terava klassivõitluse õhkkonnas pidi kirjandus tahes-tahtmata loobuma häbiväärsetest "pidu katku ajal" meeleoludest F. Tuulas iseloomustas tekkinud olukor-da järgmiselt: "Meie ilukirjandus on ajast seemendamatu, si-gimatu ja saamatu. See on lilleaed, lõbumaja, surnuaed ja kaubakoda. Millest ta elab, mida ta näeb, mida ta kuuleb? Endiselt teeb ta anekdoote, elutargutab, laulab naisest ing-lina ja lõbutüdrukuna, katsetab vormi kallal, futuristleb ja käib ringi karkudel. /---/ Ei, Eesti kirjandusest ei kosta aja hääl, ta ei peegelda midagi päälle iseene, ta elab ja sureb iseendasse" (Ilo 1919, nr. 2).

Ka senine kirjas t u s e l u s valitsenud elav-nemine (pärast Veebruarirevolutsiooni) mõõdus kiiresti. Lu-geja oli kasvanud ja muutunud nõudlikumaks, kasvanud oli ka kirjanik, kes tunnetas senise tee perspektiivitust. Pole ime, et käärimine ja esteetiline otsinglus leiab aset ka "Siurus" endas. Rühmitusest välja astunud ja koodanlusele sulge üüri-vate "sõjakirjasaatjate" Galliti ja Visnapuu asemele koop-teeriti "Siurusse" A. Alle ja J. Barbarus, et "kuus krüsan-teemi" võiksid edasi õilmitseda. See organisatsiooniline samm ei päästa aga lekkivat laeva ja mõlemad vastsed siuru-lased asuvad koos J. Semperiga, kes esimesena rühmituse s e e s t oli selle tühisust hukka mõistnud, nõudma kirjan-duse järjekindlat lähendamist elule. Senine sõbrakriitika voi siis nägelemine puht-isiklikul pinnal andis müüd "Siuru" osaki aset tõsisele mõttevahetusele uue esteetilise prog-rammi kujundamiseks.

Sõjaaegne ja -järgne tagala oma korrupsiooni ja moraa-litusega teritas kriitilist pilku, klassivõitluse hoogustu-

mine riivas ka kirjanikkonda, kes oli oma vigade najal õppinud tõsisemalt suhtuma kunsti osasse ühiskondlikus elus. Arusaadavalt ei mõista enamuse väikekodanlikust miljööst võrsunud kirjanikke revolutsiooni, kuid läheneb stiihiliselt demokraatlikele positsioonidele. Rahvalikumine, eesti kirjanduse senised progressiivsed traditsioonid, eesrindlike, kaasaegsete arusaamade süvenemine paljude rahvas- te sõnakunstis pärast Esimest maailmasõda ja Suurt Sotsia- listlikku Oktoobrirevolutsiooni etendasid nende aastate ees- ti kirjanduse arenguloos väga suurt osa.

Enesestmõistetavalt pole rühmitustel määravat osa selle perioodi eesti kirjanduses. Nii "Siuru" kui ka "Tarapita" ajal tegutses väljaspool neid grupeeringuid rida nimekaid ja kahtlemata silmapaistvamaid kirjanikke. Maini- gem vaid, et A.H. Tammsaare, E. Vilde, M. Metsanurk jt. ei võtnud mainitud rühmituste tšööst osa ja suhtusid neisse kül- laltki kriitiliselt. Sellised kirjanikud seisid kirjandus- likes päevavõitlustes enamasti kõrval ja toetusid meelsami- ni eesti realistliku loomingu traditsioonidele kui sageli ilmseid välismõjutusi kandvate grupiesinemiste "novaatorlu- sele". Kuna aga rühmitused poleemiliselt tõstatasid väga palju aktuaalseid probleeme ja diskuteerisid meie kirjanduse edasiste arengusuundade üle, sünnitades elavaid reageeringuid ka muus trükisõnas, oli neil kirjandusliku orientatsiooni kujundamisel ja uute arengusuundade otsimisel laiemas plaa- nis kogu eesti kirjandusele siiski palju olulist õelda.

Rõhuv osa eesti kirjanikest ei läinud neil aastatel avalikult kaasa kodanliku ideoloogiaga; võis koguni märgata, et abstraktse humanismi ja demokraatia nimel mõisteti kodan- luse vägivallatsemist hukka isegi selliste kirjanike poolt, kes 30-ndatel aastatel täielikult asusid ametliku kursi sõi- duvette (A. Kivikas). Samal ajal on aga ilmne paljude kirja- nike püüd leida kompromissi, moraliseerida ja jutlustada ko- durahu. Selliseks kirjanike koondiseks, kus reklameeriti loomingu kaasaegsust ja võitlevust progressi eest, kuid prak- tiliselt jäädi olude ja senise kujunemiskäigu sunnil kõrvalt-

vaatajaiks t e g e l i k u s v ö i t l u s e s s o t s i -
aalse progressi eest, saigi "Tarapita".

II

1924.a. suvel tehti kirjanduslikes ringkondades pingeli-
si ettevalmistusi uue, pahempoolisel platvormil seisva rühmi-
tuse loomiseks. Siurulik lillelisus ja elukangus ei rahulda-
nud kedagi. Juba "Siuru" III albumis laulis Semper tülpimu-
sest armastuse lääge kohvi ja täiskuu koore vastu, teisal
andsid Alle ja Gallit epigrammi ja fõljetoni kujul pihta se-
nistelega arusaamadele, koguteoses "Looming I" (1920) käskis
Visnapuu "ajada lahti Marie Underi parfümeerit buduaari ak-
nad, et värsket tallisõnniku hais võiks kosutavalt sisse voo-
lata," Tuglas kirjutas korduvalt "Ilos" jm. senise loomingu
pinnatusest. Ühesõnaga - mitmed nooremad kirjanikud jõudsid
arusaamisele, et Tammsaare jt. realistide tauniv suhtumine
"Siurusse" juba selle alguspäevist peale oli õigustatud;
e l u k a u g u s , mida siurulaste loominguks hukka mõist-
sid meie kriitilise realismi ja proletaarsete kirjanduse esin-
dajad, oligi saanud rühmituse hauakaevajaks.

1919.a. ja 1920.a. hakkas eesti luules ja lühiproosas
maad võtma uus suund, mida iseloomustab kriitiline suhtumi-
ne kaassõnaga, püüde näidata selle ebakohti ja võidelda tema
parandamise eest. Sealjuures seistakse kaugel elu revolutsi-
ooni ümberkorralduse vajaduse tunnustamisest, piirdutakse
enamasti moraliseerimisega, kutsetega inimese sisemisele
e n e s e t ä i u s t a m i s e l e . Saksa ekspressionisti-
delt laenatud vormivõtetusse rüütatakse drastilised pildid
ühiskonna allakäigust ja pateetilised üleskutsed inimesele
s a a d a u u e s t i i n i m e s e k s .

Eesti luules hakkab 20-ndate aastate algul vahama nn.
a j a l u u l e . Seda viljelevad J. Kärner ("Aja laulud"),
J. Semper ("Maa- ja mereveersed rytmid"), M. Under ("Veri-
valla"), A. Alle ("Carmina barbata"), G. Suits ("Kõik on
kokku unenägu"), J. Barbarus ("Vahekorrad") jt. Selline loo-

ming sai iseloomustavaks ka uuele rühmitusele "Tarapita". Ta kõneleb kaasaja vastuolude nägemisest, sügavast kaastunde rōhutud rahvahulkade vastu, sõja mõttetusest ja ebanimlikkusest, naeruvääristab sõja ajal ja järel teiste inimeste vere ja kannatuste arvel esile tõusnud uusrikkaid, tõusikuid.

Paljud ajalaulud on kirjutatud sügava kaasaelamisega, tahtega tegelikkust muuta ja usuga oma poeetilise sõna jõusse. Ei saa aga silmi sulgeda asjaolule, et ekspressionismile omane vaimesuse kultus, protestiva-intelligentsi eelistamine võitlevale proletariaadile, toob kaasa ajalule küllaltki suure abstraktsuse. Inimsus, moraal, rahu, demokraatia üldse on liig ebamäärased mõisted, eriti ajajärgul, millal on tegemist juba proletariaadi tegeliku võitlusega ühiskonna ümberkorraldamise eest.

Ajalaulikud ei vastanda end tavaliselt proletariaadile, kuid seavad nn. vaimuvõitluse kõrgemale proletariaadi otsest võitlusest oma õiguste eest. Niisiis näeme, et kuigi eesti ajalulel on üsna tugev ajakriitiline, paljastuslik hoiak, on tema positiivse programmi otsingud väheviljakad, perspektiivitud. Leiame küll aeg-ajalt Kärneril, Barbarusel ja mõnel teiselgi üsna revolutsiooniliselt kõlavaid üleskutseid, kuid lüüriliseks kangelaseks jääb meie ajalules siiski "ekstaasin agitaator" (Barbaruse sõnad), intelligent, kes püüab rahva "madalamat" võitlust "tõsta" intelligentliku protestimise tasemele. Ikka kõlab selle kangelasega seoses üleskutse moraalsele uuestisünnile.

Arusaadavalt oleks vildak tõlgendada sellist poliitilist lühinägelikkust kui teadlikult reaktiivsioonilist, kodanlusele avasüli vastutormavat püüet desorienteerida lugejat. Otse seevastu - ajalule on vägagi siiras oma subjektiivses rahulolematuses kaasaja elukorraldusega. Väikekodanlikele traditsioonidele tuginev kirjanikkond lihtsalt ei leidnud teed revolutsiooni juurde, samal ajal aga objektiivselt teenis oma kül-

laltki mõtte- ja vormitiheda protestiva loominguga siiski progressi: aitas paljastada kodanliku vabariigi algusaastate tegelikke vahekordi.

Ekspressionistlikku ahastamist valge terrori üle ja laostumise näitamist kodanluse seas võime täheldada isegi sellistel autoritel, kes samal ajal valitsevate ringkondadega koostööd otsisid ja "isamaalist" loomingut viljelda püüdsid (Visnapuu "Talihari" jt.).

III.

1921.a. märtsikuust alates ilmus lühikest aega radikaalne ajakiri "M u r r a n g". See on neile aegadele väga iseloomulik väljaanne, sest oma veergudel avaldatud publistlike ja ilukirjanduslike tööde näol pakub ta ohtrasti näiteid selle kohta, kui võrd sügav oli sellel perioodil paljude meie kirjanike ideelis-kunstilistes töökepsidamistes valitsev vastuolulisus, kui võrd kõikumine ja poolik oli nende maailmavaateline programm. Korralikem veelkord, et see oli paratamatus, kuid selline paratamatus, mis määras mitmed eesti sõnameistrid aastatepikkusele leidmisteta otsingule ja põhjustas nende eemaldumise sotsiaalsete küsimuste käsitlemisest 20-ndate aastate keskpaiku ja teisel poolel, mil reaktsioon ühiskondlikus elus alustas uut pealetungi.

"Murrangu" ümber oli kaastöölistena koondunud üsna erinevate arusaamadega kirjanikke. Ajakiri propageeris "pahempoolset koalitsiooni" ja sai, tänu oma toimetuse (G. Suits, A. Alle, P. Ruubel ja B. Linde) tolerantsusele, avaldada üsna palju diskussioonilist materjali. Arutletakse ühiskondlik-poliitiliste küsimuste üle, kuid ka esteetika probleemid kitsamas mõttes leiavad valgustamist. Autoritena esinevad H. Adamson, A. Alle, J. Barbarus, A. Kivikas, J. Kärner, B. Linde, M. Metsanurk, H. Raudsepp, K. Rumor, J. Schütz (Sütiste), J. Semper, G. Suits, A.H. Tammsaare, F. Tuglas, M. Under, P. Vallak jt. Selle väljaande baasil toimub aga ühe kirjanike grupi koondumine. Eesmärgiks seatakse

iseseisva kirjandusliku ajakirja loomine, kus saaks käsitleda spetsiaalselt kirjanduse ja kultuuri küsimusi ja propageerida kindlalt programmil baseeruvat radikaalset loomingu.

Eeltöid tehakse üsna pingeliselt, kuid sisuliste, maailmavaateliste küsimuste lõpliku selgitamiseni selle eeltöö käigus siiski ei jõuta. Piirdatakse vaid üldiste konstateeringutega, kuid on väga iseloomulik, et juba neist piisab A. Gailiti ja H. Visnapuu eemalejäämiseks tulevaseset rühmituseest. Nimetatud kirjanikud hakkasid oma artiklites ja esinemistes vastukaaluna uue rühmituse taotlustele propageerima natsionalistlikke tendentse loomingu. A. Gailit ründab oma arvustustes korduvalt ajaluulet tema sotsiaalse tendentsi pärast. H. Visnapuu esineb juba 1919.a. kirjanike ringreisil kroonupatriootliku kõnega "Vabastuse sõda ja loomingu", jätkates "uue ajakohasuse" propagandat ka oma teistes suusõnalistes ja trükiesinemistes. Tuleb aga toonitada, et laia kõlapinda sellistel üleskutsetel nende aastate eesti kirjanduses siiski polnud.

Õpetlik on jälgida üht selle perioodi põhjalikumat luule ülevaadet. Nimelt avaldas tagurlik arvustaja J. A. A. V. i. k pikema kirjutuse "Puudused uemas eestilules", mis ilmus 1921 - 1922 ajakirjas "Eesti Kirjandus" ning hiljem ka eri raamatuna. Selles töös võtab ta küllaltki põhjaliku vaatluse alla "Siuru"-aegse ja -järgse luule ning toob esile terve rea puudusi, mis tema arvates eesti poeesias aset on leidnud. Meil pole põhjust eitada täielikult seda kirjutust, sest autor on õigesti välja toonud ja hukka mõistnud nii mõnede siurulaste luulevormilise rõvetsemise, üksikute noorema põlve poetide rõhutatud egotsentrilisuse kui ka isegi arvukad vormikonarused, mis eriti ekspressionistlikus ajaluules esinesid.

On aga märkimisväärne, millise hoolega J. A. A. V. i. k püüab luule puudustest vabanemise eeltingimust näha nn. rahvustunde süvenemises. Ta keelstab luuletajaid loobuma kritiseerivast hoiakust ja nägema positiivset kodan-

likus Eestis. Imelikul kombel olevat aga Eesti kodanliku riigi loomine "meie luuletajaid kõige vähem inspireerind. Isamaalisi, rahvuslikke noote ei leia me Kärnerilt, Allelt, Barbaruselt, Underilt, Semperilt, Suitsilt. Ainult Visnapuul on natuke ja sedagi, nagu alamal tullakse näitama, nõrgasti ja jõuetumalt. Kust see tuleb?" ("Eesti Kirjandus" 1922, nr. 3, lk. 103). Selline hädakisa läbib mitmeid selle ajakirja numbraid, lõppedes valitsuselt toetusrahade nurumisega kirjandusele. Sel teel arvas J. Aavik olevat võimaliku luule protestivaimu sordiinitada.

Niisiis näeme, et "Tarapita" rühmitusel tuli kohe ellu astudes ja ajaluule traditsioone üle võttes arvestada mitte üksnes valitsevate ringkondade püüet vaimuelu allutada kodanluse ideoloogiale, vaid ka üksikute kirjanduseinimeste avaliku vastutulekut ja toetust sellele püüdele. Loominguline praktika kajastas veel suhteliselt vähe seda heakodanlikku mentaliteeti (mõned Visnapuu luuletused, mida isegi Aavik tunnistas paljaks fraasiks, Kiviku nn. asunikuromaanid, mis idealiseerisid kodanlikku maareformi, üksikud teised tööd). Ainult p u b l i t s i s t i k a tõi ohtralt näiteid valitsevatele ringkondadele meelepäraste arusaamade levimise kohta kirjanikkonna ühe osa seas ja häälestas samaaegselt ideoloogiliselt kõikuvaid kirjanikke ettevaatusele radikaalsetes esinemistes.

IV

Septembri keskel 1921.a. jõudis lugejate ette uus väljaanne ajakiri "Tarapita", mille väljaandjana on märgitud samanimeline "kirjanikkude yhing". Ajakirja esimene number (16 lehekülge, igal leheküljel, välja arvatud esimene, tekst murtud kahele veerule) algab äsja tekkinud rühmituse manifestiga, milles lugejatele tutvustatakse "Tarapita" olemust ja eesmärke.

Olgu mainitud, et juba rühmituse nime ümber oli hulgaliselt vaidlusi (kaaluti "Ergo", "Contra" jt.), kuni lõpuks

jäädi ühel peatuma ja ajaskirja esimeses numbris selgitab tema toimetaja F. Tuglas avaartiklis "Tarapita!" selle muistsete eestlaste sõjahüüu aktuaalsust kaasajal.

Mille nimel siis alustab võitlust "Tarapita"? Vastuse küsimusele saame, kui süveneme J. Semperi koostatud ma - n i f e s t i . Toogem siinkohal ära iseloomustavamaid kohti sellest.

"Millal oleme sisse hingand nii lämmastavat õhku kui nyyd - tõusikluse joovastuspäevil?

Ummiku on lykat meie vaimline kultuur. Lämpuman edasi - viivad jõud. Halvat tööliste liikumine. Haritlasest saand ärimees, võimumees, ametnik. Noorsoo käärivad mahlad juhita - se vaimu aladelt sporti, sõjatsevva skoutismi. Tugevast sää - remarjast on kyllalt kultuuriks. Vaimlist palet ei olegi ega taheta. Ideaali - ja ideelage kodanlus tunneb instinktiivselt loovan vaimun vaenlast oma võimule. Sest vaim tahab selgust, võim segasust. /---/

Millal on nii päisipäeva marutsend sarnane spekulööri - miste, sahkerduste, marodeerimiste, nõõrimiste, rõhumise pil - gar kui praegusel vaba ja iseseisva tõusikluse mesinädalail?

Aeg on sekka lyvva meil, kes me tarvet tunneme vaimu tribunaali ette tuvva seda satetust ja korruptsiooni, ja kes me, paratamata kaasan kanden päeva ideid, halastust ei tunne hukkuva tänapäeva vastu." Iseloomustav on kaasaja tähistamine ajana, "mil veel ära mädanend pole sõjan ja terroriten tape - tute ja veelgi tapetavate laibad". Eesmärgiks kuulutatakse a) väike kodanliku rahulolu ja ebaühiskondliku mõtlemise ja b) ühiskonna pahede juurte piitsutamine.

Huvitav on ka see osa manifestist, kus kõneldakse "Ta - rapitasse" kuuluvate kirjanike esteetilistest vaadetest ja koostööst. Nimelt märgitakse ühendava tegurina o p o s i t - s i o o n i selle "raba vastu, kuhu oleme määrat kõngema". Puudub aga selgepiirilistem programm rühmituse liikmete idee - lise hoiaku täpsema fikseerimisega. Teisiti see antud koos - seisjuures aga mõeldav polnudki ja manifest rõhutab sammu -

mist "Igayka oma ette oman vaimlisen loomingun". Samuti nagu 20-ndate aastate lõpu ja 30-ndate aastate alguse nn. orbiitlaste liikumine andis eluläheduse abstraktse loosungi all ruumi otse vastandlike maailmavaadete esindajale, nii viis ka "Tarapita" oma kriitikalipu all tulle üsna mitmepalgelise armee.

Ametlikult kuulus rühmituse liikmeskonda manifestile alla kirjutanud kümme kirjanikku: Arthur Adson, August Alle, Johannes Barbarus, Albert Kivikas, Jaan Kärner, Johannes Semper, Gustav Suits, Aleksander Tassa, Friedebert Tuglas ja Marie Under. Näeme siin endisi siurulasi, kuid ka mitmeid seni ametlikult väljaspool rühmitusi seisnuid (näit. müstilis-sümbolistliku proosa viljeleja A. Tassa). Peaaegu kõigil neil oli oma värske kiireid muutusi üleelav arusaamine kaasaja ühiskondlikest vahetõdedest, nii et isegi suuremate ühisojonte vaatlemine on küllaltki tinglik.

On selge, et vaatamata ühisesinemisele ja ühiselt alla kirjutatud manifestile, ei moodusta "Tarapita" homogeenset tervikut.

"Tarapita" radikaalsema, mitte üksnes kultuuri- vaid ka ühiskondlik-poliitilise elu varjukülgi teravalt arvustava tuumikuna tuleb vaadelda Allet, Barbarust, Kärnerit, Semperit (meenutagem ka nende kirjanike selle perioodi esinemisi väljaspool "Tarapitat"!).

Teiste rühmituse liikmete protest avaldus peamiselt kultuuripoliitika sfääris, kandis sageli ilmselt reformistlikku laadi ja otsis teid rahulikuks kokkuleppeks kodanlusega majandusliku elujärje parandamise pinnal kirjanikele. Oli ju üheks keskseks probleemiks, mille ümber sellal kirjanduses piike murti, rahvuslikule kunstile uute arenguvõimaluste otsimine, sest kirjastuskriis ei võimaldanud kirjanikel oma suletõõsat elatust hankida (tiraazid väikesed, ostjaskond väiksearvuline, kirjastus- ja levituskulud suured). Korduvalt esinesid kirjanikud taotlusega, et valitsusringkonnad määraksid kindlad eelarvelised summad kunstiloomingu toetamiseks (teatavasti sel ajal väiksemaid abira-

hasid maksti, kuid nn. kultuurkapitali seadus võeti vastu alles 1925. aastal, seega juba pärast "Tarapita" tegutsemisega). Samal ajal deklareeriti aga, et vaatamata loodetavale majanduslikule abile riigi poolt, peab looming jääma v a b a k s . "Sisuline kontroll haridusministeeriumi poolt ei ole vastuvõetav," nõudis kirjanike esindus kodanlikult riigikogult, kui see hakkas 1923.a. ilmuma hakanud kirjanduslikule ajakirjale "Looming" haridusministeeriumi summadest maksma 750 000 marka toetust. Formaalset kontrolli polnudki, kuid oli väga naiivne arvata, et kodanlik riik oleks paljast kirjandusearmastusest hakanud selliseid summasid loomingusse svansseerima. Edaspidine kirjanduselu praktika tõestab ilmekalt, et põhimõttel "jaga ja valitse" tegutsedes võtsid kodanlikud ringkonnad juhtpositsioonid enda kätte ja eriti 30-ndatel aastatel pörkame kokku terve rea faktidega, mis kõnelevad kirjanduse suunamisest valitseva kultuuripoliitika ja selle teenistuses oleva majandusliku abistamise poolt. Kui nüüd jälle pöörduda "Tarapita" juurde ja meenutada, et võitlus loomingu majandusliku abistamise ja sisulise "sõltumatuse" eest oli tema praktilises tegevuses üheks k ö i k i tema liikmeid ühendavaks oluliseks teguriks, ei saa alla kriipsutamata jätta ühelt poolt naiivsust selle loosungi esitamisel, teiselt poolt aga rea rühmituse liikmete valmisolekut selle m i n i m u m p r o g r a m m i g a rahulduda. Nõemegi, et juba 1923.a. "Tarapita" laguneb, sest seoses kirjanikkonna materiaalseid huve kaitseva E e s t i K i r j a n i k k u d e L i i d u sünniga (oktoober 1922) ja selle majanduslikult kindlustatud häälekandja "Looming" ilmutamishakkamisega (aprill 1923) olid näiliselt kõik vajalikud eeltööd tehtud eesti "ühtse voolu" kirjanduse arendamiseks kodanliku riigivõimu soosival kõrvaltvaatamisel. Kaugemale sellest rea tarapitalaste võitlusprogramm ei küündinudki.

V

Niisiis - "Tarapita" üheks praktiliseks eesmärgiks sai üsna a b s t r a k t n e vabale kirjandusele arenguvõimuste tagamine, ilma et oleks sisuliselt välja selgitatud,

milline siis see v a b a kirjandus oma ideelis-kunstiliselt põhikontseptsioonidelt peaks olema.

Selle esimese võitlusülesande realiseerimisel esines kogu "Tarapita" üksmeelselt kehtiva olukorra arvustajana, nende kodanlike poliitika- ja kirjameeste vihkava väljanaerjana, kes olid kultuuri riikliku abistamise vastu või liig selgesõnaliselt nõudsid, et majanduslikule abile kaasnegu kontroll abistatava loomingu sisuliste väärtuste üle. Nii sattus tarapitalaste pilke alla kodanlik haridusminister Bauer, kes leidis põhjust väita, et riigil pole tarvidust kirjanike asemel toetada l e n d a v a i d s i g u (viide Kivika samanimelisele ja pretensioonikalt modernitaevale teosele), küll aga oleks võinud kirjandust abistada siis, kui Eestis oleks mõni selline sulemeister kui on soomlastel Juhani Aho. See andis eriti F. Tuglasele ainet mitmeks vaimukaks kirjutuseks, näit. "Ivan Ahoo" (täiendatult vt. F. Tuglase "Valik kriitilisi töid", Tallinn 1959, artikkel "Juhani Aho" ja veste "Üks kirjanduslik koosolek").

Teravaid pilkesõnu kostab "Tarapita" veergudelt ka tagurlikele arvustajatele, näit. A. Jürgensteinile, kes küla-kodanluse positsioonidelt kirjanduslikke sikkusid lammastest püüdis eraldada ("Tarapita" nr. 4), K.A. Hindreyle, kes "Tarapitat" süüdistas "rahvusliku meelsuse" puudumises ("T" nr. 5), J. Jõegeverile (sealsamas) jt.

Oma osast ei jää ilma ka kirjanikud, kes kodanluse telimust täitma asusid ja viljelesid natsionalistlikku loomingu. "Tarapita" kuuendas numbris avaldab A. A l l e ühe oma värvikamatest följetonidest - " A u g u s t G a i l i t e n n e j a p ä r a s t s u r m a ". Ta heidab selles pilgu Gailiti loominguulise tee algusele, kus Gailit müstika ja fantastikaga üleküllastatud teostega ("Saatana karussell", "Rändavad rüütlid", "Posfortöbi") võitles koha eest Perussil. Alle näitab ilmekalt, kuidas "isamaa-armastuse ankrukõis", mida Gailit ja Visnapuu ühiselt pingutama hakkasid, oli kutsutud "põhjaltõinud vaimlist kraanat uvvesti päävavalgele kerõitama" r a h v u s l i k u k u l t u u -

r i nimel sõna võtmiseks.

"August Gailit on villand balagaani labasest naljast, igavesest trummi löömisest ja karkudel kõndimisest! August Gailit on vahetanud Žakomino tsirkuse pajatsi kollase trikoo sinimustvalge vastu." Ja A. Gailiti uus õpetus kõlavad: "Olgem kui päike ja armastagem oma rahvast, sest Lembitu kilbi seisukohalt ei ole õiglasi ega kõveraaid, ei rõhujaid ega rõhütuid, vaid yhed eestivennad oleme kõik, kes pääsnud Vene kotka tiiva alt Lembitu kilbi varju."

J. B a r b a r u s avaldab "Tarapita" 6. numbris artikli "L o o m i n g j a a e g", milles mõistab teravalt hukka H. Visnapuu, A. Gailiti ja R. Rohu loomingus avalduvat natsionalismi. "Meie aatelage tõusikkodanlus vajab seda viigilehte, millega oma tyhjushäbi katta, ja selleks vooruslikuks kattedeks oleks eestipärasus - rahvuslik element; selle elemendi peab leidma ja turule saatma looming. Nii siis, aeg nõvvab, aeg vajab ideolooge rahvusidee kultiveerimiseks, ja kindel on, et need ilmumata ei jää, sest nende kirjanduslik kui majanduslik karjäär oleks enam vähem kindlustet," kirjutab Barbarus, näidates järgnevalt sellise loomingu reaktsioonilisust.

"Kõmisev paatos ja "patriootiline" sõnademulin jäägu aupaklikult pyhapäeva-patriootidelle," lausub J. K ä r n e r artiklis "Kirjandus - kõlblus - isamaalus" ("T" nr. 5). Analoogiliselt taunivad kroonupatriootlikke tendentse teisedki tarapitalased.

F. T u g l a s näitab mitmetes kirjutustes kirjanduse ja teatri rasket olukorda kodanlikus Eestis (üksikud kirjutused on allkirjastatud pseudonüümiga Guasimodo). J. S e m p e r avaldab juba manifestis oma eitava hinnangu kodanlikule orientatsioonile ja toonitab seda teisteski sõnavõttudes.

Niisiis võiks siinkohal kokkuvõtlikult märkida, et protest kodanliku kultuuripoliitika ja natsionalistlike tendentside vastu loomingus on üheks põhiliseks komponendiks "Tarapita" võitluses. Nagu öeldud, siin erilisi lahkarvamusi rühmituse sees polnud, kuigi tekkinud olukorrast v ä l j a -

p ä ä s u otsimisel avaldub juba rühmituse sisemine vastuolulisus täies ulatuses.

Muidugi - oma hinnangutes kaasaja kultuurielule on üksikud tarapitalased ebakriitiliselt ja diferentseerimatult kasutanud r a h v u s l i k u k i r j a n d u s e terminit ja selliselt ise teed silunud edasisele natsionalistlike tendentside süvenemisele loomingus. F. Tuglas, kes oma artiklis "Tarapita!" protestib "praeguse yhiskondliku ja vaimlise barbarismi vastu" ja kutsub "tõõtama inimsuse, vabaduse ja yldkultuuri hääks", püüab koguni kompromislikult teed siluda t õ u , r a h v u s e , i s e s e i s v u s e mõistete teadlikule kriteeriumiks võtmisele rahvusliku kultuuri olemuse määramisel. See on kahtlemata järeleandmine kodanlikele arusaamadetele. Kui me aga asetame nende üksikute ekslike seisukohtade kõrvale Tuglase enda teised, tunduvalt järjekindlamad tõõd, veel enam - kui me vaatleme "Tarapita" tegevust tervikuna, tema veergudel avaldatud tõõdest lähtudes, siis pole kahtlust, et m ä ä r a v on ikkagi mitte kompromisside otsimine, vaid opositsioon valitsevate olude suhtes. Loominguline praktika tõestab seda, tõestab ka see vastuvõtt, mis "Tarapitale" ametlike ringkondade poolt osaks sai.

VI

"Tarapita" ei olnud marksistlik väljajanne, kuid eesti kodanlusele piisas isegi sellest poolele teele jäävast ja ebalevast kriitikast, mis tarapitalaste loomingus avaldus, et rühmitust kõige teravamalt rünnata ja teda koguni süüdistada eeskujude otsimises i d a p o o l t . Alates "Vaba Maa", "Postimehe", "Kaja" ja "Tallinna Teatajaga" ja lõpetades demagoogilise "Sotsiaaldemokraadiga" moodustas kogu kodanlik ajakirjandus ühisrinde "Tarapita" vastu. Rühmitusest osavõtjate süüdistamine ebalojaalsuses, rahvustunde puudumises, kommunistide järele joendumises ja kõigis teistes surmapattudes kordub kümnetes variatsioonides perioodiliste väl-

jaannete veergudel.

Kodanlikud salemehed näevad "Tarapita" mõju selleski, et Viljandis toimunud koolinoorsoo kongress võttis vastu kodanliku noorsoo-organisatsiooni - skoutide liikumist hukkamõistva resolutsiooni. Arusaadavalt põhjendada seda sammu üksnes "Tarapita" tegutsemisega on äärmiselt naiivne, kuid on fakt, et "Tarapita" väljaanded leidsid tee õppiva noorsoo sekka ja aitasid süvendada selle opositsioonimeeleolusid. On andmeid, mis kõnelevad sellest, et isegi mitmeid aastaid pärast "Tarapita" rühmituse lagunemist loeti õpilasringides vanu ajakirja numbreid ja leiti neist testavat toitu oma rahutule, otsivale väikule.

Millised aga olid siis "Tarapita" liikmete tegelikud hinnangud kaasaja ühiskondliku elu sündmustele, millised olid nende poliitilised arusaamad?

J. S e m p e r i vaadetest saame hea pildi tema koostatud "Tarapita" manifesti põhjal, eriti selles osas, mis annab hinnangu käesoleva momendi oludele. Kui veel lisaks vaadelda tema muid selle perioodi töid maailmavaatelise suunitluse seisukohalt, võib Semperit julgesti nimetada üheks radikaalsemaks tarapitalaseks.

F. T u g l a s e töödest ilmneb, et opositsiooni tegemine kultuuripoliitika sfääris ei avardu opositsioonini maailmavaatelises, põhimõttelises osas. Viimases on koguni selgemini kui teistel tarapitalastel tunda reformimispüüet, tahet piirduda vaid mõnede eriti drastiliste vastuolude sordimise ja diinimisega.

M. U n d e r, G. S u i t s ja A. A d s o n andsid küll oma ajalauludes kaasaja oludele üsna hukkamõistvaid hinnanguid, kuid jäid nende aastate loomingu põhilises osas siiski äraootavale seisukohale, julgemata ka "Tarapita" veergudel teravamalt riivata kapitalistliku süsteemi alustugesid. Nende tööd väljendavad eelkõige ikka kirjaniku s u b j e k t i i v s e t rahulolematust, ilma et ta püüaks sellele leida avaramat sotsiaalset ekvivalenti. Mis puutub A. Adsonisse, siis tema kuulumine rühmitusse on üldse kaunis ting-

lik ja kuigi ta teiste kirjanikega kaasa minnes avaldabki mõned opositsiooniliselt kõlavad tööd, jäävad need juhuslikeks ja ei vasta kuigivõrd tema loomingulise käekirja omapärale. Hilisematel aastatel muutub ta täielikult valitseva kodanliku ideoloogia teenistuses seisvaks kirjandus- ja kultuuritegelaseks ja loobub valutult oma varasemast "pahempoolsusest". M. Underi ja G. Suitsu vastava loominguperioodi kohta võib täpsustavat materjali leida nende valiktööde saatesõnadest.

A. K i v i k a s ja A. T a s s a jäid nagu Adsongi "Tarapita" manifestis väljendatud võitlusülesannete teostamisest kõrvale. Et nad olid veel kirjanduses kohta mitte kindlustanud proosakirjanikud ja ka eriti mainimisväärsete teoreetiliste artiklitega ei esinenud, jäid nad "Tarapita" luuletajate ja teoreetikute rühmas teiste varju. Nende osa rühmituse opositsioonis oli minimaalne, seda enam, et Kivikas otsis juba siis tulutoovamaid ettevõtteid ja hakkas asunikuroomaanide kirjutamise kõrval 1922.a. tegelema ka madalamakvaliteedilise ajaviitekirjandusega, Tassa müstitsism ei sobinud aga mingil moel kaasaega.

J. K ä r n e r vaatleb ühiskondlikke olusid eelmistest tunduvalt terasemapilguliselt. Tema luuletus "Marodöör" ("T" nr. 4) kõlab terava hukkamõistuna valitsevale kodanlusele, 1921.a. ilmunud kogus "Aja laulud" avaldab ta koguni siirast sümpaatiat Nõukogude Venemaale. Samal ajal oleks aga väär mitte näha tema varasemast poliitilisest tegevusest (ta oli kuni 1920 aktiivne esseride partei liige) tulenevat kõikumist tema poliitilistes arusaamades neil aastatel, ajuti avalduvat kaasaminekut kodanluse demagoogilise propagandaga.

A. A l l e on epigrammimestrina järjekindel oma kodanlusevastastes rünnakutes ja kuulub samuti vaidlematult "Tarapita" radikaalsesse tiiba (vt. tema epigrammid "Riigikogu", "Välisministeerium", "Kolmainus Vestmann", "Vastlapäeva patrioot" jt., samuti võib hinnata tema följetonide lõdvust, kuigi neis põhilised hinnangud mõnikord jäävad vapoleemiliste kemplemiste varju).

J. B a r b a r u s on tarapitalastest kõige teadlikum ja järjekindlam oma opositsioonis. Kui teistel rühmituse liikmetel me kohtame suhteliselt vähe konkreetseid hinnanguid kodanliku Eesti elukorraldusele ja eesti poliitikale, siis Barbarus pöördub nende küsimuste juurde ikka ja uuesti tagasi (vt. tema luuletusi "Poeet estraadil", "Suum cuique", "Poeem vajadusest näkku syllata", artikleid "Pyyetest vaimlise internatsionaali poole" ning "Looming ja aeg").

Viimati mainitud artiklis näitab autor koguni nn. vabandussõda k l a s s i s õ j a n a ja rõhutab, et eesti, soome ja vene valgekaart moodustas siis rinde eesti ja vene proletariaadi vastu. On säilinud artikli käsikiri, millest nähtub, et trükkimisel on artiklit kärbitud mõnede teravamate hinnangute arvel - sellise suunitlusega töö kippus paratamatult jääma kodanliku trükivabaduse piiride taha, seda isegi opositsioonilisust deklareerivas "Tarapitas", mistõttu toimetamise käigus artikli sõnastus mõnevõrra muutus.

Millest tuleneb siis Barbaruse selline teadlikkus, oskus enamikust tarapitalastest paremini hinnata kaasaegseid vahekordi? Millest see tuleb, et nii tema kui ka Semperi seisukohad lähenevad neil aastatel Lääne-Euroopa progressiivsete kirjanike omadele? (Ärgem unustagem, et väikeses kodanlikus Eestis oli vaimne kontakt algusest peale kergemini teostatav Lääne-Euroopaga, mitte aga Nõukogude Venemaaga, seda eriti haritlaskonnal).

Pöördugemgi "Tarapita" kirjanduslike eeskujude juurde.

VII

20-ndate aastate alguse ajaluulega seoses oli põhjust mainida kaasaegset e k s p r e s s i o n i s m i . Varasemad "Tarapita" käsitlejad on üksmeelselt viidanud "Tarapita" ühe kirjandusliku eeskujuna s a k s a ekspressionismile ja pole kahtlust, et saksa ekspressionistlik luule on tõepoolest suuresti kujundanud tarapitalaste ellusuhtumist ja loomingut. Olude lähedus kutsus mõlema maa luules esile

enam-vähem ühetaolisi tendentse, eesti luule pind oli soodus vastu võtma nii Saksamaal väljakujunenud uusi arusaamasiid kunsti osast kaasajal kui ka meeletulusid ja konkreetseid vormivõtteid.

Ekspressionism (pr. expression - väljendus) tuli XX sajandi kirjandusse ja kujutavasse kunsti vastukaaluna läinud sajandi teiselt poolelt levinud passiivsele, meeletulitsevale ja ilutsevale impressionismile. Sotsiaalsed olud, eriti Esimene maailmasõda ja revolutsioonid kõigutasid seniseid esteetilisi tõekspidamisi, nõudsid uut, aktiivsemat ja mõttetihedamat kunsti.

Ekspressionism tunnistas mõttetuku reaalelu üksiknähtuste passiivse välistunnuste kujutamise, otsis nähtuste o l e m u s t , isegi abstraktsiooni, vormelit. Ta nõudis kunstnikult eelkõige mõtteõõd, üldistusoskust. Sealjuures terkab aga väga eredalt silma l i h t s u s t a m i s e tendents, lapidaarne kontuuride ja struktuuri tihistamine ilma kunstikavatsuslikult rakendatud üksikdetailideta, primitiivsus ja utreerimine.

Ekspressionismi teoreetikud K. Edschmid, H. Bahr, A. Stramm jt. seletasid, et kui impressionism kuulutas tege-
likkuse fataalset, vääramatut üleolekut inimindividist, te-
gi viimase isegi mägukanniks saatuslikult mõjuvate v ä -
l i s t e g u r i t e k ä s , siis ekspressionism aetas
raskuspunkti inimesele endale, tema v a i m u l e . Sel-
lega kaasnes aga teine äärmus: inimvaimu võimalusi absolu-
tiseeriti. Kohtame seda vaimu absolutiseerimist ekspres-
sionistide deklaratsioonides igal sammul, näeme nende piiratud
eneseusaldust ja oma loomingu mõju ülehindamist. On aga ka
selge, et sellised autorid kogesid üha enam, kui võrd väikese
kõlapinna leiavad nende ideed laiade rahvahulkade seas. Suu-
resõnaline, epateeriv deklamatsioon jätkus, kuid üha rohkem
kahtlussappi, kibestumist ja pessimismi kogunes nende loo-
mingusse.

Inimesest püüti moraalijutlustamise teel õpetada olema
hea, "ennesõjaaegne" ja "ennerevolutsiooniaegne", vaba im-

perialismiperioodi vastuolude tajumisest, selline nagu "vanasti oldi". Ahastati kõigi vanade väärtuste kadumise üle ja, nägemata tegelikke sotsiaalse elu arengust välja kasvavaid põhjusi, taandati kõik moraalse uuestisünni reklameerimisele. Kui oma sõna ei aita, kutsutakse appi jumal. Jumala poole pöördumisi ja kristlikule moraalile apelleerimisi leiame ekspressionistlikus loomingus üsna tihti (siinkohal võiks meenutada ka mitmeid Underi luuletusi).

Ekspressionistid näevad ühiskondliku elu vastuolusid, ei jää nende puhul kõrvaltvaatajaks, vaid mõistavad kirglikult hukka sõda, sotsiaalsed ülekohtud, kodanluse moraallõtvust ja hoolimatust rahva kannatuste vastu. Nende kriitika on hinnatav, kuigi nende halemeelsel moraliseerimisel põhinev positiivne programm on täiesti eesklik.

Ka puht-esteetiliselt võttes on ekspressionism viljatu. Ta tõrjub kunstiloomingu allika elust inimese pähe, oma deformeerimise ja lihtsustamisega toob kaasa teoste elutuse. Ei ole ime, et mitmed teoreetikud näevad just ekspressionismis seda pinda, millest on välja kasvanud läbini formalistlikud kubism, konstruktivism jt. täielikult objektiivse reaalsusega kontakti kaotavad kodanlikud moevoolud.

Nii või teisiti - ekspressionistidele omane esteetiline ebajärjekindlus ja rahutus, nende pulbitsev temperament põhjustasid vaadeldavate aastate luules teravaid kontraste, jäiki, raskekaalulisi kujundeid, sõnade tegemist meeolude üle, kuid samaaegselt liig ühekülgset meeolukust. Nende luulet on võrreldud raevukalt halemeelse melodeklamatsiooniga džässorkestri saatel.

Eesti kunstielu tuli ekspressionism Esimese maailmasõja järel sõjas lüüa saanud ja kriisimeeleoludes vaevlevalt Saksamaalt. Huvi tema vastu oli suur: M. Underi tõlkes ilmus 1920.a. "Valik saksa uueast lüürikast" (sisaldab J.R.Beche-ri, F. Werfeli, W. Hasencleveri jt. tõid, üldse on valimikus esindatud 21 ekspressionistlikku autorit), H. Raudsepp, J. Semper, R. Kangropool jt. avaldasid tutvustavaid artikleid saksa ekspressionismi kohta perioodikas.

Kirjanduslikus praktikas lõi ta samuti läbi ja pole liigne tsiteerida A. Alle följetonit "Koketeriist Issandaga": "Üle õõ on äkiline murrang sündinud endise orjaperemehe ülben ideoloogian: sakslane, kes veel eile rehkendas teiste rahvastega ainult kui ümberrahvustamise objektiga, kui kunst-õõnnikuga Saksa rusikakultuuri uudismaade väetamiseks, seesama sakslane sirutab täna välja oma kümme sõrme ja kaks korda viis varvast Issanda poole, lõõb trummi igal tänava nurgal ja turuplatsil oma ligimesearmastusest, kasutab igat tsirkuse seinat ja laudplanki selleks, et sinna kleepida kisendavaten värviden plakaati "inimelust ja vendlusest"! /---/ Saksa rahva pisarad ei tohi asjata kaotsi minna: villitakse tsüsternid täis ahastamise ja Issanda poole kisendamise silmavett ning pannakse möõda raudteed liikuma. Nüüd on nähtavasti esimene laadung Eestini jõudnud, sest kui sa meie uuvemaid luuletuskogusid lehitsed, siis pead imestama, kust see ääretu silmavee nõretus ja käsivarte ringutus Issanda poole..." (Lilla elevant, 1923, lk. 65-66).

On selge, et just imperialismiperioodi sotsiaalsed vastuolud sünnitasid ekspressionismi, kusjuures mitte proletaarsed, vaid väikekoodanlikud ringkonnad said tema kandjajaks. Proletariaadile on võõras selline pessimism, võimetus ühiskondlikus elus toimuvat mõista, sulgumine enesesse, opereerimine puhtabstraktsete tõdede ja mõistetega. Saksa uurija H. Lüdecke iseloomustas oma raamatus "Auf dem Weg" (1954) omaaegset ekspressionismi pseudorevolutsioonilise nähtusena kunstis: pärast saksa nurjunud novembrirevolutsiooni taotles reformistlik väikekoodanlus kunstis sama mis eluski - revolutsiooni aseainet, "ersatsi".

Ekspressionistide põhiline hulk ei jõudnudki oma suuresõnalistele deklaratsioonidele vaatamata kunagi proletaarse revolutsiooni mõistmiseni. On aga suuri erandeid, kes ületasid ekspressionistide piiratuse, näiteks J.R. Becher.

"Tarapita" tegevust jälgides võib ekspressionismi mõju täheldada nii M. Underi, G. Suitsu, J. Kärneri, J. Barbaruse kui ka mõnegi teise loomingus. On aga ilmne, et "Tarapita"

r a d i k a a l s e m a tiiva vaadetes leiame veel ühe mõjutaja - rahvusvahelise kirjandusliku organisatsiooni "Clar-te".

VIII

Esimesele maailmasõjale ja Suurele Sotsialistlikule Oktoobrirevolutsioonile järgnenud aastatel süvenes paljude rahvaste kirjanduses ühiskondlike küsimuste käsitletu. Keskselle kohale tõusid ü l d i n i m l i k u d probleemid, kusjuures erilist tähelepanu pöörati rahu, humanismi ja demokraatia propageerimisele. Sõda, majanduslik ja moraalne laos, üldine vaimsete huvide puudumine, kontrrevolutsiooniliste jõudude aktiveerumine, väikekodanlike kihtide üha süvenev perspektiivitusetunne ja veel mitmed teisedki põhjused ajendasid demokraatlikult mõtlemaid kirjanikke sõna võtma rahu ja humanismi kaitseks, paljastama tegelikke vahekordi ja otsema ühisrinnet teiste maade eesrindliku kirjanikkonnaga.

Maailmakirjanduses oli neil aastail eriti silmatorkav prantsuse kirjaniku Henri Barbusse'i osa vaimutöötajate võitluse organiseerimisel ja ideelisel suunamisel. Endise rindevõitlejana suunas Barbusse kogu oma vaimujõu moodeate sõjamüütide paljastamisele, milles kaitsti šovinistlikult võitluseks sõja ideed ja õigustati imperialistlikku poliitikat, vähimalgi määral arvestamata rahvahulkade tohutuid kannatusi sõjas.

1919. aastal organiseeris Barbusse erinevate maade eesrindlike kirjanike rühmituse "Clarté" (Selgus), mille peamiseks võitlusülesandeks sai rahvastevahelise rahu propageerimine. Hoolimata sellest, et rühmituse liikmed suhtusid paljudesse poliitika ja kultuuri päevaküsimustesse erinevalt, peeti võitlust rahvaste rahuliku ja demokraatliku tuleviku eest pühaks kõigi osavõtjate poolt. Et aga rühmituse liikmeskonda kuulusid sellised üldtuntud kirjanikud, nagu H. Barbusse, A. France, R. Rolland, H. Wells, B. Shaw, J. Romains, S. Zweig, T. Hardy, G. Brandes, U. Sinclair, S. Lagerlöf,

P. Vaillant-Couturier, E. Key jt., siis levisid need ideed paljude rahvaste seas, innustasid ka teisi kirjanikke sõna võtma.

Ei saa unustada, et "Clarté" polnud mingi kitsapiiriline opositsiooniliste kirjameeste rühmitus, vaid tal olid tihedad sidemed ka poliitilise võitlusega. Barbusse esines "Humanite" 1. mai numbris 1919.a. informatsiooniga rühmituse eesmärkidest, samuti kajastas eesrindlikke töökspidamisi tema koostatud manifest "La lueur dans l'abime" (Valgus kuristikus), milles on vaatluse alla võetud mitmeid olulisi ühiskondliku elu küsimusi ja jõutakse koguni järeldusele ühiskondliku ebavõrdsuse ja selle peamise kantsi - kapitalistliku süsteemi paratamatu likvideerimise vajadusest. Kõik see räägib H. Barbusse'i tihedatest sidemetest kõige eesrindlikumate sotsiaalsete jõududega. Kommunistlikku parteid toetas oma kirjutustes ka P. Vaillant-Couturier. Võiks mainida sedagi, et "Clarté" väljaannetele tegid kaastööd M. Gorki ja A.V. Lunatšarski. Rühmituse kirjastus avaldas aga mitmeid Kommunistliku Internatsionaali dokumente.

Sellised revolutsioonilised sammud ei saanud küll orgaaniliselt omaseks kogu "Clarté" rühmitusele, kuid ka oma põhilisel tegevusalal - sõjavastases võitluses ja Nõukogude Venemaale suunatud interventsiooni hukkamõistmisel - tegid kirjanikud ära suure töö, kasvatades lugejates arusaamist sõja olemusest ja põhjustest (seda aga näiteks saksa ekpressionistid ei mõistnud põhiliselt), süvendades internatsionalismi.

V.I. Lenin hindas kõrgelt "Clarté" rühmituse tegevust ja tervitas südamlikult tema liikmeid, märkides, et nende võitlus on objektiivselt suunatud imperialismi vastu ("Clarté" rühmale. Teosed 33. köide, 1955, lk. 397).

"Tarapita" tegevuse hindamisel me ei saa vaikides mööda minna faktist, et just Semper ja Barbarus, rühmituse radikaalsemad liikmed, tundsid ja hindasid "Clarté" seisukohti. "Clarté" sõjavastased väljaastumised kasvasid oma sisulise veenvuse ja kunstilise jõuga tarapitalasi, andsid eeskuju protestimiseks kehtivate suhete ja kodanlik-natsionalistliku

poliitika vastu. Nad olid "Tarapitale" suureks moraalseks toeks selles ebavõrdses võitluses, mida tema radikaalne tiib pidas.

Radikaalsed tarapitalased pooldavad jäägitult "Clarté" võitlusprogramme, kuid tunnetavad samal ajal, et eesti oludes pole "Tarapital" võimalik seda programmi kuigi efektiivselt realiseerida.

"Kas aitavad palju teht loosungid ja hüüdsõnad, kui meil igal oma isesugune sisemine ilm ja vaated. Clarté-taolist rühma meist ei saa, sest kas julgevad kõik III-da internatsionaali põhimõtteid vastu võtta? Ehk kui, siis väikseman koonseisun," kirjutab Barbarus Tuglasele 26. augustil 1921 (KM KO Fond 8, M.134:3). See ja mõned analoogilised avaldused kõnelevad selget keelt sellest, et Barbarus nägi juba siis "Tarapita ebaühtlust, oma isiklikus loomingulises praktikas püüdis aga joonduda "Clarté" eeskujudele.

Tema artikkel "Pyjetest vaimlise internatsionaali poole" ("T" nr. 5) kujutab endast kõige otsesemat "Clarté" tõeks- pidamiste propagandat. Barbarus tutvustab pooldavalt selle rühmituse programmi ja näitab internatsionaalse, demokraatliku loomingu vähäramatuid eeliseid natsionalistliku kolka- kirjanduse ees, mida eesti kodanlus just oleks soovinud näha.

J. Semper võrdleb 25. juulil 1921.a. "Päevalehe" kirjanduslikus lisas ilmunud artiklis "Läbilõige Saksamaa praegusest vaimuelust" (ta õppis sel ajal Berliini ülikoolis) "Clartéd" saksa ekepressionismiga ja annab esimesele kindla eelistuse.

Tarapitalaste kirjavahetused sisaldavad andmeid, et nende keskel liikusid "Clarté" põhikiri ja tema ajakirja numbrid, samuti mitmesugused muud materjalid selle rahvusvahelise kirjandusliku organisatsiooni taotluste ja praktilise tegevuse kohta. On vaieldamatu, et just "Clarté" meeolud kajastuvad tarapitalaste radikaalsemates ühiskondlik-polii- tilistes hinnangutes ja aitavad kujundada üldistusi.

Milliseks kujunes aga sel puhul kodanliku Eesti tegelikuse osa "Tarapita" opositsioonilistes esinemistes? On loomulik, et ainult kirjanduslikele eeskujudele taandamine oleks "Tarapita" vaatlemise teinud juhuslikuks ja ühekülgses. Kahtlemata valmistas just tegelikkus ise ette pinna opositsiooniks, andis ka hulgaliselt ainet ilukirjanduslikeks ja publitsistlikeks esinemisteks, õpetas vihkama ja paljastama. Samal ajal ei andnud see tegelikkus aga tarapitalastele maailmavaatelist selgust, oskust kõige eesrindlikuma klassi positsioonidelt lahti mõtestada toimuvat.

Puudus ju "Tarapital" otsene kontakt proletariaadi võitlusega. Ta püsis intelligentliku protesti tasemel ja arvestas ka oma lugejaina mitte laiu töörahvahulki, vaid radikaalselt mõtlevat nooremat intelligentsi. Tema eesmärgiks oli kasvatada enne vaimutöötajate uus kaader, et alles hiljem selle kaudu kujundada ja mõjutada masse. Arusaadavalt on selline seisukoht vildak, kui arvestame, et vaatamata kodanluse ägedatele repressioonidele oli töölislikumine neil aastatel väga elav ja kahtlemata järjekindlam oma praktilises võitluses rahva eluõiguste eest.

Modernitsevas, raskepärases keeles kirjutatud "Tarapita" levis üsna väikeses tiraažis ja polnud ette näha mingit olukorra paranemist, pigem vastupidi, sest hakati end kordama, "heakodanliku" meelsusega ringkondade rünnakud olid aga nii mõnelgi tarapitalasel võtnud soovi suurelennulisi fraase ja epateerivaid teravusi pilduda.

Eriti pärast ajakirja esimesele numbrile järgnenud kriitikat ilmneb, et "Tarapita" manifesti võitlusprogramm ei saagi leida järjekindlat ja sajabrotsendilist teostamist. Osa tagasihoidlikumaid rühmituslasi ehmub koguni suurest pahameeletormist, mille väljaanne oli esile kutsunud, ja hoidub piinlikult sellest, et mitte enam edaspidi anda põhjust end riigivaenlasteks tembeldada. Majanduslikest küsimustest teatakse üha rohkem juttu, kurdetakse, et ilma riikliku abita

pole võimalik kultuuri luua. Ja nii näemegi, et ajakirjas "Tarapita" esineb rõõbiti kaks tendentsi: rusikat näitava käe kõrval on teine ootavalt ja paluvalt välja sirutatud võimeeste poole. Pole siis ime, et rusikas üha rohkem maha vajub, kui rahalised raskused end tunda annavad.

Rahalisi raskusi sai neil aastail tunda mitte üksnes kogu eesti kirjanik- ja kunstnikkond abstraktselt, vaid ka "Tarapita" rühmitus ise oma praktilises tegevuses.

Oli ju "Tarapita" ajakiri rühmituse väljaandena täielikult sõltuv läbimüügist ja sellest, kui palju võisid rühmituslased oma kirjanduslikele harrastustele peale maksta.

Nii nagu "Siuru" omal ajal püüdis oma väljaannetes kirjastuskulude katteks hankida raha oma õhtute korraldamisega, nii ka "Tarapita" alustas juba 1921.a. sügisel ringreisi läbi Eesti. Marsruut hõlmas Tartut, Viljandit, Pärnut, Tallinat ja Võrut. Kohapeal korraldati ettekandekoosolekud, kus mõnes teoreetilist laadi ettekandes tutvustati uue rühmituse eesmärke ja loeti ette loomingut. Sissepääsumaks ja kohapeal vastuvõetud eeltellimused, samuti nagu hiljem üksiknumbrite läbimüügist saadud summad ei suutnud aga katta kõiki vajadusi. "Tarapita" töötas küllaltki suure puudujäägiga ja tarapitalastel tuli sõna tõsisel mõttes oma loomingule peale maksta, et ajakiri seisma ei jääks. Ajakirja toimetaja F. Tuglas toetas seda väljaannet korduvalt, Barbarus andis ühe oma luuletuskogu terve honorari "Tarapitale" (honorar koosnes paberist, sest kirjastus oli majanduslikesse raskustesse sattunud ja ei olnud suuteline rahast ära ulatades maksuma). Mitmed tarapitalased loobusid ajakirja heaks aeg-ajalt oma honoraridest, kuid kaua see nii kesta ei võinud, sest kirjanik elas ju oma suletööst. On vägagi arusaadav, miks kurtmised eesti kirjanikkonna majandusliku järje kohta üha rohkem levivad sel ajal.

Kirjanike töö tegi eriti raskeks asjaolu, et puudus pidevalt ilmuv kirjanduslik väljaanne, milles oleks saanud oma lähemaid töid valmimise järel ära trükkida. Eriti lühiproosa ja luule sõltus ajalehtede ja mitmesuguste seltskondlike aja-

kirjade nõuetest ja mahust. Koguda materjali terveks raamatuks oli aga liiga aeganõudev ja samal ajal polnud millegagi garanteeritud, et see raamatki autorile nii palju tulu annab, et ta saab sellega järgmise raamatuni elada. Autor sai tavaliselt raamatu kaanehinnaast kuni 20% endale (kirjastamine ja levitamine haaras lõviosa), sedagi leviku kohaselt ja väikese tiraaži juures jäi faktiliselt raamatust saadav tulu väiksemaks kui perioodikas avaldamisel.

Eelnevalt oli juba põhjust märkida, et just see majanduslik ummik, millesse kirjanikud olid sattunud, lõi soodsa pinnana parlamentliku kirjandusliku organisatsiooni loomiseks juba ametliku kultuuripoliitika raamides. Esialgul sai 1922.a. loodud Eesti Kirjanikkude Liit kõiki kirjanduslikke jõude elukutse põhjal koondavaks asutuseks, kuid nn. kutseühinguna sai ta paremini võidelda oma liikmete majanduslike huvide eest kirjastajate ja raamatukaupmeeste vastu, vahendada riiklikke toetusi kirjandusele, organiseerida ka oma kirjastus ja hakata välja andma juba püsivamat kirjanduslikku ajakirja "Looming". Sellega oli välja lülitatud konkurents mõne pisirühmituse poolt, nagu oli seda näiteks "Tarapita". Katsed luua püsivamaid kindlamal esteetilisel platvormil tegutsevaid rühmituste väljaandeid ei viinud kuigi kaugemale. Edaspidine kirjanduslik praktika näitab, et ilmutavad küll üksikud koguteosed ja lühiajalised ajakirjad, kuid riigi poolt majanduslikult abistatav "Looming", mis juhtivate kultuuripoliitikute arvates pidi kujunema eesti "ühtse voolu" kirjanduse, sisemiste sotsiaalsete vastuoludega kirjanduse kantsiks, jääb ainujuhtivaks. Milliseks kujunes aga "Loomingu" ilme, kas ta täitis neid lootusi, mis talle olid pandud, nende küsimuste vaatlemine ei kuulu enam käesoleva konsekti raamidesse.

J. Barbarus, J. Vahtra jt. tegid küll 20-ndate aastate kesksaiku katsed opositsioonilist rühmitust ellu kutsuda, kuid kirjanduspoliitilises elus maad võtvad n i v e l - l e e r i m i s t e n d e n t s i d ja majanduslikud raskused ei lase neil kavatsustel teoks saada.

Detsembril lõpul 1922.a. ilmub "Tarapita" viimane, s.o. seitsmes number. Artiklis "Kaksipidi-mõtted" tervitab G. Suits kirjanike liidu sünni ja "riigi ja kirjanduse kokkulepet", mille kohaselt on loota ka kirjanikele elatusmüümumi tagamist riikliku abi näol. Samas ei jäta ta aga toonitamata, et tarapitalik võitlus tagurluse vastu oli avaram kui paljas majanduslike hüvede taotlemine ja tõi seetõttu eesti kirjandusse nii mõnegi viljakat ja väärtuslikku.

Käivad eeltööd Eesti Kirjanikkude Liidu häälekandja "Looming" ilmumise eest. Toimetajaks saab siin senine "Tarapita" toimetaja F. Tuglas, kes reas erakirjades pöördub seniste rühmituskaaslaste poole, kutsudes neid kaasa lõõma uues, kõigi eesti kirjanike väljaandes. Sel pinnal tekib küll vastuolusid tarapitalaste seas, kuid fakt on see, et senise võitlusprogrammi teatav ummikussejooksmine, esteetiline ebarjärkeindlus, rühmituse sisemine ebaühtlus ja majanduslikud raskused teevad tarapitalastele loobumise senisest suunaest üsna valutuks. Nii või teisiti näevad kõik, et senise koosseisuga edasi minna ei saa ja loodetakse hilisemale uute grupeerimiste võimalusele. Kuigi Barbarus jt. saatsid kaastööd ka 8. nr-i jaoks, ei ilmunud see enam. "Tarapita" tegevus oli lõppenud.

Kuidas siis hinnata seda osa, mis "Tarapital" oli 20-ndate aastate alguse eesti kirjanduses?

Eelnevalt on juhitud tähelepanu sellele, et "Tarapita" liikmeskonnas valitses erinevaid arusaamasid rühmituse ülesannetest ja oma praktilises tegevuses erinesid rühmituslased küllaltki suurel määral. Osalt sellega ongi seletatav erinevate hinnangute rohkus, mis "Tarapital" on antud. Juba kodanliku Eesti arvustus tõlgendas mitmeti "Tarapita" taotlusi ja tegelikku loomingu. Praegugi ei ole me suutnud täiel määral ülevaatlikult ja üksmeelselt hinnata rühmituse osa. Arusaadavalt ei piisa hindamisel tarapitalaste trükis ilmunud tööde jälgimisest, vaid nende tõekspidamiste kujunemist on oluline vaadelda ka kirjavahetuse ja muu käsikirjalise materjali põhjal. Mõndagi huvitavat on säilinud, mis aitab

valgust heita rühmituslaste omaaegsetele arusaamadele ja tegevusele, kuid vajab veel süstemaatilist läbitöötamist. Vaid üksikult iga rühmitusse kuulunu selle perioodi tegevust jälgides, vastavaid võrdlusjooni tõmmates ja arvestades käiteldavate aastate ühiskondlikke olusid võime vabaneda aprioorsest skeemidest, mis takistavad kirjanduse arenemisprotsessi sisulist mõistmist. Tundma õppida nende aastate tegelikke vahetekordi on aga kirjanduse edasise kujunemiskäigu mõistmise huvides eriti vajalik.

Omaaegne kodanlik arvustus püüdis "Tarapita" aktsiooni tõlgendada üksnes puhtsubjektiivselt pinnalt välja kasvanud "vaimu mässuna", tahtmata näha neid sotsiaalseid tegureid, mis sellise "mässu" neil aastatel siiski esile kutsusid. Terve rea autorite käsitluses kujuneb "Tarapita" koguni mingiks "Siuru" mandunud jätkuks, kus rühmituslased tunnetavad vaid senise tee ummikut ja hädaldavad selle üle, väheseimal määral, nagu kuulu järgi registreerides ka neid muutusi, mis sotsiaal-poliitilises elus aset leidsid. Tegelikult me teame, et tarapitalaste kujunemises ja tegevuses on kaasaja sündmustel palju suurem osa etendada. Kandes endal väikekodanliku intelligentsi kahepaiksuse pitsert, andis rühmitus l e g a a l s e ilukirjandusliku trükisõna piirides siiski üsna positiivse panuse ajajärgu esteetilise mõtte liikumisse.

Me ei hinda ju ühtki ajaloolist (ka kultuuriloolist) tegelast selle järgi, mida ta meie tänase päeva arusaamade kohaselt andmata jättis, vaid selle järgi, mida ta võrreldes eelkäijatega u u t andis. Mõnede revolutsioonilisest elutunnetusest kantud arusaamade tungimine radikaalsemate väikekodanlikust miljööst pärinevate autorite sekka tähendab juba demokraatliku kirjanduse avardumist, kvantitatiivset kasvu, on oluline nii eesti kirjanduse edasisele arenemisele kui ka eriti v a s t a v a t e a u t o r i t e e n e s t e m a a i l m a v a a t e l i s e l e k ü p s e m i s e l e . On ju üldtuntud tõik, et Alle, Barbarus, Semper, Kärner, Suits ja mõnedki teised tarapitalased jäid

kodanliku diktatuuri tingimustes põhiliselt demokraatliku kirjanduse positsioonidele, ei kujunenud valitsevate ringkondade õuelaulikuiks. Eriti ilmne oli see 30-ndail aastail, kui diferentseerumisprotsess eesti kunstielus teravamalt väljenduma hakkab.

Eelbeldust lähtudes tunduvad ühekülgetena ka mõned nõukogude kirjandusuurijate seisukohad, mille kohaselt "Tarapitat" on tahtud tingimata käsitleda ühtse tervikuna. J. Barbarus (artikkel "Nõukogude kultuuri kaitsel", "Sõjasarv" V, 1944) ja N. Andresen ("Eesti kirjandus revolutsiooni, kodusõja ja sõjajärgse kriisi aastail", "Looming" 1946, nr. 3) on "Tarapitas" näinud revolutsioonilist jõudu, eesti nõukogude kirjanduse üht vahetatut eelkäijat, kes teadlikult olevat võidelnud kodanliku võimu vastu. Osaliselt peavad need väited paika rühmituse r a d i k a a l s e m a t i i v a osas. 1949.a. avaldatud artiklis "Mõningaid eesti kirjandusteaduse ja kirjanduskriitika küsimusi" ("Looming" 1949, nr. 6 ja 8) annab aga M. Laesson 180° erineva hinnangu: "Tarapita" olevat läbinisti kodanlik rühmitus, kes teadlikult maskeeris oma rahvavaenulikkude iseloomu kodanliku režiimi paljasõnalise kriitikaga ja sisuliselt prepageeris reaktsioonilisi ideid. Selle väite kohta võib väga hoolsal otsimisel ka mõned näited leida. Mis siit aga järeldub? Järeldub see, et mõlema seisukoha esitamisel on tegemist teatava ühekülgsusega, mitte kõigi olemasolevate faktide arvestamisega.

On väga oluline, et Bessaare Aadu, H. Põrgelmani, V. Buki jt. revolutsiooniliste kirjanike kõrval hakkasid eesti kodanluse tegevust teravalt arvustama ka m i t t e p r e l e t a a r s e d kirjanikud. "Et kirjanikud, kes ei suutnud kindlalt omaks võtta proletaarseid positsioone, asusid kodanluse suhtes arvustavale seisukohale ning lähenesid stiihiliselt töörahvahulkade võitlusele, selles nähtuses on raske mitte näha Oktoobrirevolutsiooni kaudest mõju," kirjutab E. Sõgel oma artiklis "Oktoobrirevolutsioon ja eesti kirjandus" ("Rahva Hääle" kirjanduslik lisaleht 13.II 1958.a.). Hinnakem seda positiivset, mis "Tarapita" on oma paremas

osas andnud, kuid pole mingit tarvidust ei lihtsustavalt üles kiita ega maha materdada neid otsinguid, mis lähendasid tarapitalasi kaasaja elulistele probleemidele, rääkimata üheplaaniliste, rühmituse sisemist vastuolulisust mitte nägevate hinnangute kahjulikkusest. Õpetab meid ju juba "Noor-Eesti" liikumise hindamiskäik, et seni, kuni püüti iga hinna eest näha tema terviklikkust ja otsiti kõigile osavõtjatele sobivat ühtset hinnangut, jäi väga palju lahtisi otsi. Niipea aga, kui õpiti rühmituse sisemist dialektilist vastuolu, lagunes senine käibehinnang, nähtavaks sai nii liikmeskonna heterogeensus kui ka erineva kvaliteediga perioodide olemasolu "Noor-Eesti" tegevuses.

"Tarapita" tegevus tervikuna tähistab huvitumist aktuaalsetest probleemidest, kirjanike sotsiaalse südametunnistuse erksamaks muutumist, kontakti tihenemist kaasaja demokraatliku kirjandusloominguga teistes kodanlikes maades. Kujunesid välja ka teatavad võitlustraditsioonid, mida kodanliku survekiuste mõned endised tarapitalased kirjanduses hiljemgi edasi arendavad. Barbaruse ja Semperi kirjavahetustes leiame näiteks korduvalt väiteid, et t a r a p i t a l i k v õ i t l u s v a i m elas neis edasi ka siis, kui "Tarapita" oli juba tegevuse lõpetanud. Niisiis - "Tarapita" vaatlemine on eesti demokraatliku kirjanduse kujunemiskäigu tundmaõppimisel paratamatu, rikastab meie teadmisi kahe kultuuri vahelisest võitlusest eesti kodanlikus kultuuris, aitab meid senisest veelgi paremini mõista, kui võrd keerulise, vastuolude ja raskusterohke tee pidid läbi tegema mitmed eesti sõnameistrid, enne kui nad võisid jõuda ajaloolise arengu paratamatuse mõistmiseni, mis tõi nad 1940.a. otsustavatel päevadel proletariaadi eesrindliku väesalga positsioonidele.

RBL. 0,09

A

23541

6013009

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00601300 9